

ОПШТИНА ШТИП
КОМИСИЈА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, СОВЕТ НА ОПШТИНА ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ ШТИП

**СОСТОЈБИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ ВО
ВОСПИТАНИЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

штип, 2015

**СОСТОЈБИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ
ВО ВОСПИТАНИЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

- зборник на трудови -

2015, ШТИП

ОПШТИНА ШТИП
КОМИСИЈА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, СОВЕТ НА ОПШТИНА ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ ШТИП

СОСТОЈБИ, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ
ВО ВОСПИТАНИЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Штип
2015

**MUNICIPALITY OF STIP
COMMITTEE ON EDUCATION, COUNCIL OF THE MUNICIPALITY OF
STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES STIP**

**CONDITIONS, CHALLENGES AND
PERSPECTIVES IN EDUCATION IN THE
REPUBLIC OF MACEDONIA**

2015, STIP

Издава

НУ-УБ „Гоце Делчев“ Штип

За издавачот

Охридија Лазарова

Организационен одбор

Снежана Мирасчиева – претседател

Членови

Соња Петровска, Емилија Петрова Ѓорѓева, Никола Смилков, Снежана Јованова Митковска, Снежана Ставрева Веселиновска, Даниела Коцева, Весна Ничева, Елена Ташкова, Јорданчо Митков, Атанас Крстовски, Цветанка Красиќ, Милена Ристова Михајлова, Снежана Санева, Илија Митров, Трајан Коцев, Данче Николовска Вратеовска, Димитар Љуботенски, Зоран Костовски, Јовче Арсов, Вања Џамбазова Николовска, Ванче Маневски, Охридија Лазарова, Верица Јосимовска

главен и одговорен уредник

Снежана Мирасчиева

уредник

Соња Петровска

уредувачки одбор

Снежана Мирасчиева (Македонија), Димитар Димитров (Бугарија), Младен Вилотијевиќ (Србија), Нина Биједиќ (Босна и Херцеговина), Лилјана Тодорова (Бугарија), Татјана Атанасова Пачемска (Македонија), Кристинка Селаковиќ (Србија), Јосип Милат (Хрватска), Емилија Петрова Ѓорѓева (Македонија), Трајан Попкочев (Бугарија), Крстивоје Шпијуновиќ (Србија)

јазична редакција

Снежана Санева, Милена Ристова Михајловска

лектура на англиски јазик

Снежана Кирова

дизајн на корица

Никола Смилков

техничка поддршка

Даниела Коцева, Снежана Мирасчиева, Верица Јосимовска

Тираж

500

Печати

Полиестердеј - исток, Штип

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

37(497.7)(082)

СОСТОЈБИ, предизвици и перспективи во воспитанието и образованието во Република Македонија : зборник на трудови / [главен и одговорен уредник Снежана Мирасчиева]. - Штип: НУ - Универзитетска библиотека "Гоце Делчев", 2015. - [215] стр. : илустр.36; 21 см

На стр. 3: Conditions, challenges and perspectives in education in Republic of Macedonia. - Фусноти кон текстот. - Abstract. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-242-021-9

а) Образование - Македонија - Зборници
COBISS.MK-ID 100055306

Содржина

Предговор	1
1. Мирасчиева Снежана, Ѓорѓева Петрова Емилија, Ставрева Веселиновска Снежана, Воспитанието и образованието низ призмата на идните перспективи и развој Mirascieva Snezana, Petrova Gjorgjeva Emilija, Stavreva Veselinovska Snezana, Education through the prism of future prospects and development	2
2. Јованова-Митковска Снежана, Професионални компетенции на воспитувачите Jovanova-Mitkovska Snezana, The professional competences of preschool educators	6
3. Симоновска Елизабета, Критичност, самокритичност или релативизација Simonovska Elizabeta, Criticism, self-criticism or relativization	12
4. Белташева Маја, Соработката меѓу предучилишните установи и родителите Beltaseva Maја, Cooperation between pre-schools institution and parents	15
5. Димова Габриела, Здравственото воспитание /и/ образование и формирањето на здравствена култура кај децата од предучилишна возраст Dimova Gabriela, Health education and formation of health culture among preschool children	18
6. Грегова Татјана, Цацков Оливер, Состојби, перспективи и предизвици во воспитанието во Република Македонија - предучилишно воспитание Gregova Tatjana, Cackov Oliver, Condition, perspective and challenge in education in Republic of Macedonia-Preschool education	25
7. Јанева Радмила, Проект „Од текстил до мода“ Janeva Radmila, Project „From textiles to fashion“	28
8. Дончева Јулија, Јамакова Фатме, Ефективноста на проектно ориентираната дејност на студентите во нивната подготовка за професионална педагошка реализација Doncheva Julia, Yamakova Fatme, Effectiveness project-oriented activities to students prepararing for professional career education	32
9. Османова Ибишева Евин, Николова Василева Валентина,	

	Емпириско истражување на слободното време на учениците од град Русе Osmanova Ibisheva Evin, Nikolova Vasileva Valentina, Empirical studies for the leisure time of students from Ruse	37
10.	Николова Василева Валентина, Улогата на комуникацијата во училишно - воспитниот процес Nikolova Vasileva Valentina, The role of communication in school – educational process	42
11.	Петровска Соња, Ступариќ Јована, Компаративните истражувања во образованието Petrovska Sonja, Stuparic Jovana, Comparative research in education	47
12.	Атанасовски Диме, Предуслови за квалитетна интегрална евалуација во воспитно-образовните институции Atanasovski Dime, Prerequisite for realization of quality integral evaluation in educational institutions	54
13.	Кузмановска Драгана, Кирова Снежана, Иванова Биљана, Креативноста и знаењето го креираат патот до училишниот успех Kuzmanovska Dragana, Kirova Snezana, Ivanova Biljana, Creativity and knowledge trace the path to school success	59
14.	Ѓорѓева Петрова Емилија, Мирасчиева Снежана, Ставрева Веселиновска Снежана, Организација, организациска култура и клима во основното училиште Petrova Gorgeva Emilija, Organization, organizational culture and climate in primary school	63
15.	Угриновска Емилија, Илиевски Александар, Костадиновска Драгица, Постои ли етика во училиштата? Ugrinovska Emilija, Pievski Aleksandar, Kostadinovska Dragica, Is there ethics in schools?.....	71
16.	Ѓорѓева Петрова Емилија, Кокотова Татјана, Училишната организациска клима фактор за развој на современото училиште Petrova Gjorgjeva Emilija, Kokotova Tatjana, School organizational climate - factor of modern school development.....	74
17.	Мирасчиева Снежана, Коцева Даниела, Состојбата во воспитанието и образованието денес е предизвик за утрешнината и перспектива за иднината Mirascieva Snezana, Koceva Daniela, State in education today is a challenge for tomorrow and a perspective for the future.....	78
18.	Митев Зоран, Камчева-Панова Лидија, Соработката меѓу родителите и одделенскиот раководител во современото основно училиште Mitev Zoran, Kamceva-Panova Lidija, Cooperation between parents and class teachers in modern primary school.....	82

19. Дончева Јулија,
„Опонентното“ однесување на детето провоцирано од семејната средина
 Doncheva Julia,
Opposition child’s behavior provoked by the family ambience89
20. Јорданов Киро,
Кооперативна настава
 Jordanov Kiro,
Cooperative teaching94
21. Смилкова Горица,
Учење низ експеримент
 Smilkova Gorica,
Learning through the experiment103
22. Јовева Јадранка, Ташкова Елена, Камчева-Панова Лидија,
Ставовите и односот на одделенските и предметните наставници кон инклузијата на децата со попреченост во развојот при ООУ „Гоце Делчев“Штип
 Joveva Jadranka, Taskova Elena, Kamceva-Panova Lidija,
Attitudes of class and subject teachers towards inclusion of children with developmental disabilities in OOU Goce Delcev – Stip107
23. Богданов Благојче, Атанасова – Пачемска Татјана, Лазарова Лимонка,
Преглед и современи приоди во откривањето и работата со талентирани ученици за математика во Република Македонија
 Bogdanov Blagojche, Atanasova – Pacemska Tatjana, Lazarova Limonka,
Review and contemporary approaches in the discovery and work with talented students of mathematics in Macedonia115
24. Атанасова – Пачемска Татјана, Јовановска Добрила,
Современ приод во унапредување на процесот на оценување по наставниот предмет математика
 Atanasova – Pacemska Tatjana, Jovanovska Dobrila,
Modern approach for improving math evaluation process121
25. Николовска Виолета,
Улогата на мајчиниот јазик во образованието
 Nikolovska Violeta,
The role of Mother Language in Education126
26. Панева Блага,
Фонетско-фонолошките аспекти на македонскиот јазик и процесот на неговата (не)употреба во основното и средното образование во Република Македонија
 Paneva Blaga,
Phonetic-phonological aspects of the macedonian language and the process of its (non)use in primary and secondary education in the Republic of Macedonia131
27. Китанова Ирена,
Креативноста и стимулот на ученикот преку комплексната постапка за обработка на буква

- Kitanova Irena,
Students' creativity and incentive through the complex procedure for processing a letter .137
28. Мартиновска Виолета,
Тежеста и моќта на словото
 Martinovska Violeta,
The weight and power of the word141
 ..
29. Ристова-Михајловска Милена,
Интерпретација на средновековните автографи со цел нивно приближување до современит реципиент
 Ristova-Mihajlovska Milena,
Interpretation of medieval autographs for the purpose of convergence to modern Recipients143
30. Миловска Добрила,
Авторството на панонските легенди
 Milovska Dobrila
Authorship of panonian legends150
31. Дончева Јулија, Ахмедова Нурсал,
Интерактивни технологии во наставата со рана училишна возраст со помош на информациско-комуникациска технологија
 Doncheva Julia, Ahmedova Nursal,
Interactive technologies for teaching and education in primary schoolage through information and communication technologies155
32. Османова Ибишева Евин,
Компјутерските дидактички игри – средство за интелектуален развој на детето
 Osmanova Ibisheva Evin,
Computer didactic games - means of intellectual development of the child160
33. Коцева Даниела, Мирасчиева Снежана,
Социјализацијата и е-учење
 Koseva Daniela, Mirascieva Snezana,
Socialization and e-learning165
34. Јакимовска Милена,
ИКТ и предучилишните установи
 Jakimovska Milena,
ICT and kindergartens169
35. Чепреганов Тодор, Николова Соња,
Толеранцијата и учебниците по историја во мултиетничко и мултиконфесионално општество? (македонски случај)
 Cepreganov Todor, Nikolova Sonja,
Tolerance and history textbooks in multiethnic and multiconfessional society (macedonian case)172
36. Ристова-Михајловска Милена, Лазарева Наташа,

- Училиштето како воспитно-образовна институција и просветата - некогаш и денес**
Ristova-Mihajlovska Milena, Lazareva Natasa,
School as an educational institution in the past and in the present178
37. Насев Ленче,
Првиот прирачник по музичко воспитание за работа со деца од предучилишна возраст
Детето, музиката и ние од Васил Попдучевски
Nasev Lence,
First manual in music education for work with preschool children “The child, music and we”
by Vasil Popducevski185
38. Михајловски Ангеле,
Прстната техника-клучен фактор за пијанистичката интерпретација во процесот на
едукација и усовршување
Mihajlovski Angele,
Finger technique- key factor for interpretation by piano in the process of education and
training189
39. Џамбазова Николовска Вања, Николовска Вратеовска Данче, Вратеовски Миле,
Социо-економска стратификација и образованието како фактор на општествена
мобилност
Djambazova Nikolovska Vanja, Nikolovska Vrateovska Danche, Vrateovski Mile,
The socio-economic stratification and education as a factor of social mobility194
40. Николовска Вратеовска Данче, Џамбазова Николовска Вања, Мојсоска Снежана,
Еволуцијата на економското знаење за макроекономската стабилност низ призма на
макроекономските парадигми
Nikolovska Vrateovska Danche, Djambazova Nikolovska Vanja, Mojsoska Snezana,
The evolution of economic knowledge about macroeconomic stability through the prism of
macroeconomic paradigm200
41. Ангеловска Александра,
Зајакнување на капацитетите на казнено-поправните установи преку образованието,
обуката и стручното усовршување како облици на третман на осудените лица кои
издржуваат казна затвор
Angelovska Aleksandra,
Strengthening the capacities of detention and rehabilitation centers through education,
training and professional specialization as form of treatment of convicted people with
sentence of imprisonment207

Анализирајќи ги последиците од глобалната економска криза а во таа смисла и политиките кои се спроведуваат со цел нивно арбитражање, се повеќе современи и признати економисти подвлекуваат дека Кејнз бил во право. Како и да е, ќе сублимираме дека за макроекономската рамнотежа и стабилност од непобитно значење е политиките во своите таргети да се посветат и на агрегатната побарувачка на краток рок и на агрегатната понуда на долг рок, зошто тие, низ интеракциски придвижувања во краткорочни временски секвенци ја формираат долгорочната рамнотежа. Додека агрегатната побарувачка може да допринесе за придвижување на фактичкиот БДП кон патеката на потенцијалниот долгорочен БДП, агрегатната понуда во себе ги сублимира реалните фактори на производството како капиталот, човечките ресурси, природните ресурси и технолошките знаења (know-how).

Литература

- Богоев Ј.(2012). „Фискалната политика и економските циклуси во Македонија,, *Економија и бизнис*,
- Вратеовска, Н. Д. (2014) *Влијанието на финансиските институции врз макроекономската и финансиската стабилност*, докторски труд, Економски факултет, УКИМ
- Фити, Т. (2009) *Феноменологија на кризи*, Економски факултет, УКИМ, 2009
- Фити, Т. (2004), „Теоретски погледи и искуства за макроекономската стабилност и економскиот растеж“, труд објавен во Зборник: *Макроекономската стабилност и економскиот растеж во Р.Македонија* ,ЗОР, МФ, ГТЗ, 2004
- Keynes, J. M. (1936)- *The General Theory of the Employment, Interest and Money*, Harcourt Brace, New York, 1936
- Mankiw, N. G. and P. Taylor , M.P. (2011) *Economics*, second edition, Cengage learning EMEA,
- Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.(2001)-*Economics*, 17 th ed. McGrew-Hill Inc, 2001, New York
- Saha, D. and Weiszacker von, J.(2009), „Estimating the Size of the European Stimulus Packages,, *Brugel Policy Papers 30*, January
- Stiglitz, E. J. (2003) „Democratizing the International Monetary Fund and the World bank: Governance and Accountability,, *International Journal of Policy, Administration and Institutions*, Vol. 13, No 1, January , pp 111-139

УДК 37.018.8:343.261-052(497.7)
(прегледен труд)

ЗАЈАКНУВАЊЕ НА КАПАЦИТЕТИТЕ НА КАЗНЕНО-ПОПРАВНИТЕ УСТАНОВИ ПРЕКУ ОБРАЗОВАНИЕТО, ОБУКАТА И СТРУЧНОТО УСОВРШУВАЊЕ КАКО ОБЛИЦИ НА ТРЕТМАН НА ОСУДЕНИТЕ ЛИЦА КОИ ИЗДРЖУВААТ КАЗНА ЗАТВОР

Александра Ангеловска

Одделение за правно-нормативни работи, јавни набавки и поддршка на Совет - Општина
Штип

Апстракт: Како резултат на потребата од континуирана општествена реакција на криминалитетот и антисоцијалното однесување, еден од основните предизвици на современата пенолошка мисла во секое демократско општество се токму облиците на третман на осудените лица кои се наоѓаат на издржување на казна затвор. Компаративните сознанија и искуства, како и бројните анализи на состојбите во Р. Македонија укажуваат на загрижувачко висока стапка на рецидивизам кај осудените лица во казнено-

поправните уставнови, што оправдано го актуелизира прашањето за ефикасноста на востановениот пенитенцијарен систем. Тргувајќи од идејата за ресоцијализација и ресторативна правда како водечка цел на казнувањето, во трудот е даден посебен осврт на образованието, обуките и стручното усовршување на лицата лишени од слобода, како посебни облици на институционален третман во казнено-поправните установи. Анализирани се и досегашните искуства во праксата кои покажуваат дека во домашниот казнено-правен систем, на денешниот степен на достигнувања сè уште отсуствува организирање и спроведување на адекватни образовани програми и методи на обучување и доусовршување на осудените лица. Притоа, како особено важно се наметнува прашањето за задолжителноста на основното и средното образование без исклучок, а од друга страна се анализира колку ваквата законска обврска се имплементира во затворскиот систем кога станува збор за малолетни сторители на кривични дела!? Нотирали се констатираните слабости и досегашните достигнувања во оваа област, како и идните состојби и предизвици за унапредување на правната и институционална уреденост на проблемот, со цел адекватно имплементирање на системот на образование на сите нивоа на општественото живеење.

Клучни зборови: образовен процес, воспитно- образовни програми, затвореници, пенитенцијарен систем, ресоцијализација, социјална адаптација.

STRENGTHENING THE CAPACITIES OF DETENTION AND REHABILITATION CENTERS THROUGH EDUCATION, TRAINING AND PROFESSIONAL SPECIALIZATION AS FORM OF TREATMENT OF CONVICTED PEOPLE WITH SENTENCE OF IMPRISONMENT

Aleksandra Angelovska

Department of legal – normative matters, public procurements and Municipality council support - Municipality of Shtip

Abstract: As a result of the need for continuous social reaction to crime and antisocial behavior, one of the challenges of each democratic society penologically is the forms of treatment of convicted people sentenced to imprisonment. The comparative knowledge and experiences as well as the numerous analyses of the conditions in the Republic of Macedonia indicate an alarmingly high rate of recidivism of convicted people in detention and rehabilitation centers that understandably imposes the question of the established penitentiary system's efficiency. Starting from the idea of resocialization and restorative justice as the main goal in punishment, this paper pays special attention to education, trainings and professional specialization of people deprived of freedom, as special forms of institutional treatment of detention and rehabilitation centers. The existing practices that show the domestic detention and rehabilitation system are analyzed as well, the organization and enforcement of adequate educational programs and methods of training and development of the convicted people is still missing in the today's level of accomplishments. Hence the question of obligatory elementary and secondary education with no exception is imposed as important and the extent to which this legal obligation is implemented in prisons when it comes to minors convicted of crimes is analyzed as well. The established weaknesses and existing accomplishments are written down, as well as the future conditions and challenges for improvement of the legal and institutional regulation of the problem, in order to adequately implement the system of education at all levels of social life.

Key words: educational process, educational programs, prisoners, penitentiary system, socialization, social adaptation.

Вовед

Извршувањето на затворската казна низ призмата на концептот на ресоцијализација, подразбира меѓу другото обезбедување на минимални услови кои нудат можност за реинтеграција и социјална адаптација, преку различни програми за третман на затворениците. Ова прашање се наметна како исклучително важно, особено во услови кога поради евидентниот несупех на концептот на ресоцијализација, надвисна дилемата како да се избегне ретрибутивноста во постапувањето, а сепак да се обезбеди ефикасен третман на затворската популација со кој ќе се постигне позитивен ефект. Дотолку повеќе, загрижувачко високата стапка на рецидивизам кај сторителите на кривични дела, го актуелизира прашањето за оправданоста на постоечкиот пенитенцијарен систем во Р.

Македонија. Поразителен и обесхарбрувачки е фактот дека речиси 60 проценти од лицата кои отслужиле казна затвор се рецидивисти, односно извршиле ново кривично дело по излегувањето од казнено-поправна установа, а половина од нив сториле потежок облик на криминалитет во споредба со минатото криминално досие. Во прилог на ова зборуваат и податоците од Државниот завод за статистика според кои лицата сторители на дела од областа на багателниот криминалитет, подоцна стануваат сериозни престапници кои вршат кривични дела против животот, половата слобода и морал и сл. Основната причина за ваквата состојба е пренатрупаноста на затворските капацитети кои очигледно не се доволни за прифаќање на вкупниот број сторители на казнени дела и уште поважно ниту просторно ниту според програмите и механизмите за ресоцијализација не ги исполнуваат стандардите за затвореничко општество според меѓународните правила. Погоренаведеното доволно зборува во прилог на фактот дека концептуланата поставеност на пенолошкиот систем во земјата кој е ресоцијализирачки ориентиран, не ги дава очекуваните резултати и поради тоа интензивно мора да се размилува за промовирање на мерките на реинтеграција и социјална адаптација, нивно правилно имплементирање и создавање на институционални капацитети и механизми преку кои тоа би се овозможило во пракса. Во трудот е даден посебен осврт на образовниот процес и стручното усовршување како едни од најмоќните алатки за успешна социјализација и општествена адаптација на затворениците, како би се овозможило нивно подготвување за животот на слобода и успешно вклучување во процесот на трудот.

Образовниот процес во затвореничкото општество – меѓународни стандарди

Целта на меѓународните стандарди за правната положба на затворениците е определена од потребата за заштита и унапредување на нивните загарантирани права и човековото достоинство, преку воведување на систем на управување во казнено-поправните установи со кој ќе се ублажат негативните последици од нивното одвојување од животот на слобода. Целокупната меѓународна регулатива која го уредува прашањето за третманот на затворениците, е втемелена на концептот на ресоцијализација и социјална адаптација, па аналогно на тоа ги разработува моделите и мерките со кои се остваруваат нивните цели. На глобално ниво образовниот процес е една од клучните алки во напорите за унапредување на современата пенитенцијарната политика, па поради тоа во продолжение ќе биде даден преглед на некои од позначајните документи кои ја уредуваат предметната проблематика.

Препорака Рес (2006)2 за Европските затворски правила³⁴ – Поаѓајќи од фактот дека лицата кои го прекршиле законот имаат потреба од целосно интегрирање во системот на образование, како една од мерките за зајакнување на нивните интелектуални капацитети и систем на позитивни морални вредности, во Европските затворски правила детално се уредени стандардите и нормите од кои треба да се раководат затворските управи во третманот со осудените и притворените лица. Основен постулат е дека со сите лица лишени од слобода треба да се постапува со почитување на нивните човекови права и тие ги задржуваат сите права кои не им се законито одземени со одлука со која се осудени или со која се задржуваат во притвор. (член 1 и 2 од правилата). Во точка 28.1 од Европските затворски правила е предвидено дека секој затвор треба да им овозможи на затворениците пристап до образовни програми кои треба да се што е можно посеопфатни и да ги задоволуваат нивните индивидуални потреби истовремено водејќи сметка за нивните тежнења. Притоа евидентно е дека образовниот процес на оваа категорија луѓе е разработен во два различни сегменти. Едниот е образувањето за време на отслужување на затворската казна, при што посебен акцент се става на образованието на неписмените затвореници и оние со основно образование, како и на малолетниците и лицата со посебни потреби. Вториот сегмент е регулирањето на

³⁴Препораката е усвоена од страна на Комитетот на министри на Советот на Европа на 11 јануари 2006 година на 952-иот состанок на замениците министри.

образовниот процес како едно од клучните средства за остварување на постпеналниот третман. Посебна важност е дадена на потребата од вложување максимални напори за интегрирање и валоризирање на стекнатото знаење на затворениците во образовниот систем на државата, како би се овозможило по отслужувањето на казната да го продолжат животот без вршење на противправни дејанија.

Стандардни минимални правила за постапување со затвореници³⁵ –Образованието на неписмените и младите затвореници се предвидува како задолжителна обврска на која треба да се посвети посебно внимание. Што се однесува до оние кои веќе имаат завршено основно училиште, продолжувањето на образовниот процес е прифатливо само за оние затвореници за кои затворската управа ќе процени дека од тоа би можеле да имаат корист, вклучувајќи и верско образование во земјите каде што е тоа можно. Ова значи дека во пракса инсистирањето за продолжување на образованието по секоја цена не може секогаш да вроди со плод, па затоа е потребна проценка за секој индивидуален случај посебно, односно да се утврди дали кај затвореникот постои волја, но и капацитет за понатамошно унапредување. Освен тоа нагласена е идејата за целосно интегрирање на образованието на затворениците во образовниот систем на земјата со цел по нивното отпуштање од затвор да можат да се адаптираат на животот на слобода без посериозни потешкотии. Сепак, мора да се истакне дека правилата немаат облигаторен карактер, туку нивната цел е врз основа на општиот консензус на современите размислувања и основните елементи на најсоодветните системи на денешницата, само да прикажат што е прифатено како добри принципи и практика во постапувањето со затвореници и раководење со установи.³⁶

Препорака бр. R (89) 12 на Комитетот на министри до државите членки за образованието во затворот³⁷.

Во препораката се нагласува значењето на образовниот процес во затвореничкото општество поради неколку клучни причини. Првенствено, овде се наведуваат големите образовни потреби на затворениците, бидејќи статистичките податоци покажуваат дека голем дел од нив немале успешно искуство во завршувањето на училиштето и стручното оспособување. Независно од тоа, и овде образованието, доквалификацијата и преквалификацијата се наведуваат како едни од клучните фактори на хуманизација кои помагаат во остварувањето на процесот на рехабилитација и полесно вклучување на во животот на слобода (социјална адаптација). Како особено важни се даваат следните препораки: Сите затвореници треба да имаат пристап до образование кое што се состои од предавања во училишница, стручно оспособување, креативни и културни активности, физичко образование и спортови, општествено образование и обезбедување на библиотека.Притоа особен акцент е даден на потребата од креирање на образовен систем во казнено-поправните установи кој во голема мера ќе биде сличен со образованието кое се обезбедува за слични возрасни групи на слобода, со обезбедување на што е можно поширок спектар на можности за учење и превоспитување.Следствено на ова, се препорачува сите лица вклучени во управувањето со затворските системи да го олеснат и поддржуваат имплементирањето на образовниот процес што е можно повеќе, преку вложување на максимални напори за описменување и дообразување на затворениците. Притоа, образованието во затворскиот систем треба да се спроведува преку програми за развој кои содржат посебни методи за учење на возрасните, насочени кон пошироко развивање на затворениците, а истовремено усогласени со современите тенденции на пазарот на трудот.Тргувајќи од идејата за социјална адаптација, во препораката стои дека секогаш кога тоа е

³⁵Правилата се усвоени на Првиот конгрес на Обединетите Нации за спречување на криминалот и третман на прекршителите одржан во Женева во 1955 година.

³⁶Од точка 1 од Стандардните минимални правила за постапување со затвореници.

³⁷Препораката е усвоена од Комитетот на министри на Советот на Европа на 13 октомври 1989 година на 429тиот состанок на замениците-министри.

можно треба да им се дозволи на затворениците учество во образовниот процес надвор од затворот, а кога поради објективни околности тоа е невозможно, во реализирањето на образовните програми треба да се инволвира, што е можно повеќе, заедницата надвор од затворот.

Образование на затворениците во Р. Македонија – правна рамка и практични искуства

Во домашната легислатива прашањата за извршување на казната затвор како и целокупната поставеност на пенитенцијарниот систем, се уредени со Законот за извршување на санкции.³⁸ Законот во целост е работен во духот на Европските затворски правила и другите меѓународни стандарди кои ја уредуваат оваа област, па најголем дел од одредбите со кои се уредува положбата на затворените лица се пресликани и во националната регулатива, но прилагодени на локалните услови во македонскиот казнено-правен систем. Како демократско уредена држава во која сите граѓани се еднакви, основната цел на постапувањето со осудените лица во затворите во Република Македонија е ресоцијализацијата и превоспитувањето, како главни компоненти на современиот пенитенцијарен систем. Еден од клучните сегменти во остварувањето на ресоцијализацијата, во насока на стекнување позитивни вредности и подготвување за животот на слобода е токму образованието на затворениците и нивното стручно оспособување. Согласно член 135 став 1 од Законот за извршување на санкциите во нашиот правен систем организирањето на образовниот процес е задолжително и истото се спроведува како дел од општиот систем на образование и воспитување.³⁹ Притоа, образованието на осудените лица може да се организира во самата установа или во местото на седиштето на установата. Освен тоа, законот предвидува и можност за вонредно школување на трошок на затвореникот во сите видови на образовни установи на слобода, ако со тоа не се нарушува куќниот ред и работата во установата како и посебни форми за стручно оспособување на осудените лица во вид на курсеви, семинари и други видови на стручни обуки. Сепак ваквата одредба е само факултативна, па зависно од можностите се остава на управата во казнено-поправните установи да ги процени евентуалните услови и капацитети за имплементирање на вакви форми на стручно усовршување и оспособување. Осудените лица можат да користат книги и дневен печат на македонски јазик и на јазикот и писмото на припадниците на етничките заедници или на јазикот од земјата на која осуденото лице зборува. За остварување на ова право, предвидена е обврска дека секоја казнено-поправна установа треба да има своја библиотека. Книгите и дневниот печат осудените лица можат да ги користат од библиотеката или сами да ги набавуваат. Во насока на проширување на сознанијата за случувањата надвор од затворската заедница, на осудените лица им се овозможува користење и на други средства за јавно информирање и комуницирање. Се дозволува и пристап до високообразовни програми, односно постои можност осудените лица да продолжат со високото образование, ако се процени дека се личности со примерни карактеристики и ако ги исполнуваат преостанатите услови предвидени со закон, но за жал во пракса ваквата можност многу ретко се користи од страна на осудените лица, со оглед на податокот дека голем дел од нив се со неоформено основно или средно образование, а без поголем интерес за понатамошно унапредување. Освен тоа, во насока на создавање подобри затворски услови, во повеќето казнено-поправни установи во Македонија се вработени и стручни инструктори кои се задолжени да ги ангажираат затворениците во работните области што се застапени во затворите, а тоа се најчесто земјоделството и сточарството. Покрај работниот ангажман во затворот со цел стекнување

³⁸„Службен весник на РМ“ бр.02/06.

³⁹Интегрирањето на образовниот процес во казнено-поправните установи се смета за дел од општиот систем на образование и воспитување, бидејќи според материјалната содржина не треба во ништо да се разликува од образовните програми и методите преку кои се имплементираат тие на слобода. Освен тоа, вака стекнатото образование во ниту еден случај не треба да се валоризира како помалку вредно и не треба да претставува основ за дискриминација. Во прилог на ова тврдење се и законските одредби според кои од сведителството кое им се дава на затворениците како потврда за стекнатиот степен и вид на образование, не смее да се види дека образованието и воспитувањето е стекнато во казнено-поправна установа.

позитивни работни навики, осудениците можат да работат и во надворешни фирми, но со оглед на општата состојба на голема стапка на невработеност во државата, навистина е тешко да се реализира ваквата можност, особено ако се земе предвид криминалното досие на осудениците и стигмата што тоа ја носи со себе.

Впрочем, основната цел на концептот на ресоцијализација е да се работи на создавање систем на вредности кај осудените лица, кој ќе резултира со практикување на работниот ангажман како резултат на свои сопствени верувања и убедувања, а не како резултат на наметната обврска од страна на затворската управа.

Образованието на малолетниците, пак, според законското решение може да се остварува во самите воспитно-поправни домови/установи или во редовните воспитно-образовни институции на системот во кои се школуваат и децата на слобода ако во установата за малолетници нема услови за организирање на настава.⁴⁰ Сепак, наспроти законската обврска за задолжително основно и средно образование, во државата се евидентирани случаи во кои казнено-поправните установи за малолетници не организирале настава за осудените лица, што укажува на неодговорниот однос кон овие млади луѓе, особено ако се земе предвид фактот дека станува збор за сторители на потешки кривични дела на кои им се особено потребни воспитно-поправни и образовни мерки. Според последната информација на народниот правобранител⁴¹ во воспитно-поправниот дом - Скопје кој е сместен во рамките на женското одделение на затворот Идризово, не се спроведувал воспитно-образовен процес за малолетничките кои се наоѓаат на издржување на воспитно-поправни мерки, ниту пак постоело стручно оспособување за одреден вид работа. Состојбата е поинаква во воспитно-поправниот дом - Тетово кој функционира во рамките на КПУ – Скопје во населбата „Шуто Оризари“. Таму во континуитет се спроведува основно образование од страна на професори од основните општински училишта. Малолетниците кои биле запишани во средно училиште, имаат можност да го завршат со дополагање на вонредни испити, а истата можност е предвидена и за оние кои за прв пат треба да бидат запишани. Освен тоа во оваа установа, овозможено е и спроведување на професионални обуки, со цел стекнување на посебни квалификации и вештини од одредена област. Од практичните искуства во спроведувањето на наставата, утврдено е дека штитениците во казнено-поправните домови го совладуваат градивото во рамки на своите интелектуални можности и капацитети, но дека сепак не постои поголем интерес за постигнување солидни резултати. Еден од детектираните проблеми е неможноста да се издаде свидетелство на крајот од учебната година, поради тоа што дел од штитениците немаат изводи од матичните книги на родените. Најголем процент од нив се припадници на ромската популација. Според извештајот на Управата за извршување санкции на РМ за 2013 година од вкупно 2462 осудени лица кои издржувале казна затвор во казнено поправните установи со состојба на 31.12.2013 година најголемиот број (1144) имаат завршено само основно образование, 873 осудени лица се со средно образование, 347 осудени лица се неписмени, 60 имаат завршено високо образование додека едно осудено лице е магистер на науки⁴². Генерално, доколку се направи осврт на досегашните истражувања на фактичката состојба во државата, без поголем сомнеж може да се утврди дека не постојат доволно добри материјални услови и соодветни институционални капацитети за доследно имплементирање на законската регулатива. Во домашниот казнено-правен систем постои недостиг и од кадровски и од институционални капацитети, како и разработени програми и методологија за остварување на концептот на ресоцијализација и превоспитување. Притоа, подеднакво евидентно е дека нема задоволителни

⁴⁰Член 267 став (3) од Законот за извршување на санкциите: Ако во установата за малолетници нема услови за организирање на настава, малолетните лица можат да посетуваат настава во училиште во седиштето на установата за малолетници.

⁴¹Информација за извршување на воспитно-поправната мерка упатување во воспитно - поправен дом на малолетни лица, Народен правобранител, 2008.

⁴²Годишен извештај на управата за извршување на санкциите за состојбата и работењето на казнено-поправните и воспитно – поправните установи во Р. Македонија за 2013 година, стр.37.

резултати во остварувањето, не само на образовниот процес и стручното оспособување како едни од главните алатки на ресторативноста во постапувањето, туку и работниот ангажман, морално-етичкото превоспитување, слободните активности и рекреацијата, психолошко-медицинските третмани, третман на осудените лица кои конзумираат дроги или други психотропни супстанции, посебни форми на третман на сторители на дела од областа на насилниот криминалитет и сл. Кога станува збор за образованието, обуките и стручното усовршување, како најголем проблем е евидентиран недостигот од кадровски ресурси и материјални средства за реализирање на предвидените наставно-научни програми. Освен тоа, согласно Упатството за определување на видовите и начините на третман на осудените лица⁴³, видот и степенот на образованието зависи од бројот и структурата на осудените лица на кои им е неопходен образовен процес при што се земаат во предвид психофизичките својства, потенцијали и интереси за образување во рамките на можностите на установата, како и претходно стекнатиот степен на образование. Ова значи дека креирањето на образовните програми и модули треба да се врши со земање во предвид на индивидуалните карактеристики на затворениците и нивните потреби и можности за учење (*Повеќе за ова: Wilson u Reuss*), а тоа за жал кај нас ретко се практикува.

Зајакнување на капацитетите на затворските институции - идни предизвици и перспективи во Р. Македонија

Правото на образование е елементарно човеково право кое ужива неприкосновена заштита во секое демократско уредено општество, а истото е загарантирано за сите граѓани, бидејќи според основните постулати на правото сите се еднакви пред законот и уставните начела. Исклучок од ова не се и не смеат да бидат лицата кои го прекршиле законот, бидејќи токму состојбата во која се наоѓаат е најевидентен показател кој укажува на потребата од наобразба како една од мерките за зајакнување на нивните интелектуални капацитети и систем на позитивни морални вредности. Ресоцијализацијата како суштинска цел на современата пенитенцијарна политика значи постојано изнаоѓање на средства, методи и начини за унапредување и облагородување на престојот на осудените лица во казнено-поправните установи и нивно подготвување за животот на слобода. Имајќи ја предвид горенаведената состојба, во домашниот казнено-правен систем во континуитет се вложуваат напори за создавање на подобри затворски услови и доследно спроведување на концептот на ресоцијализација. Несомнено е дека законската рамка е во целост усогласена со најсовремените меѓународни стандарди за затвореничко општество, но проблеми се појавуваат при нејзиното практично имплементирање, поради непостоење на соодветни услови за тоа. Свесноста за проблемот придонесе да се работи активно на реализирање на проектот за реконструкција на казнено-поправните установи во РМ, кој има за цел понатамошно подобрување на условите во установите и обезбедување на поефикасно извршување на санкциите во согласност со меѓународните и европските стандарди. Проектот се реализира со поддршка на Европската комисија и заем од банката за развој на Советот на Европа, како и учество на Р. Македонија со буџетски средства во износ од 6.000.000 евра и со него се предвидува обнова, реконструкција и изградба на објекти во состав на КПД -Идризово, КПУ-Скопје, КПУ- Куманово и Воспитно-поправниот дом во Тетово. Веќе е завршена реконструкцијата на затворот – Куманово, кој функционира како установа од полуотворен вид со посебен едукативен центар за образование на осудените лица во целост усогласен европските стандарди. Освен тоа, со цел создавање подобри затворски услови, во повеќето казнено- поправни установи во Македонија се вработени и стручни инструктори кои се задолжени да ги ангажираат затворениците во работните области што се

⁴³Упатството е донесено во 2011 година од страна на Министерот за правда. Со него поблиску се уредуваат видовите и начините на третман на осудените лица во казнено-поправните установи во Р. Македонија преку имплементирање на редовни и специфични програми насочени кон развивање на позитивни карактерни особини и способности на осуденото лице за негова ресоцијализација и социјална адаптација во општеството по отслужувањето на казната затвор.

застапени во затворите, а тоа се најчесто земјоделството и сточарството. Во насока на подобрување на состојбата со образовниот процес во воспитно-поправните домови веќе се реализираат или е во тек изготвувањето на пилот-проекти и програми за дооформување на образованието и основните вештини на малолетниците, како и проекти за одржливи вработувања кои меѓу другото содржат компонента за поддршка на стручна обука во казнено-поправните установи. Имајќи ја предвид суптилноста и сложеноста на процесот на рехабилитацијата и напорите што треба да се вложуваат за негово правилно имплементирање, во тековниот период една од стратешките цели на Управата за извршување на санкции на РМ е токму организирањето обуки на вработените лица во казнено-поправните и воспитно-поправните установи, како би се зајакнале нивните капацитети и познавања за третманот на осудените лица.

Заклучни согледувања и препораки

Генерална констатација е дека на денешниот степен на достигнувања, во домашниот казнено-правен систем отсуствува организиран облик на стручно усовршување, обука и образование кој може во целост да одговори на целите на ресоцијализацијата. Освен тоа, поголем дел од казнено-поправните и воспитно-поправните капацитети не ги задоволуваат во целост основните педолошки стандарди и во такви услови е навистина тешко доследно да се спроведува воспитно-образовниот процес на полнолетните и малолетни затвореници. Како резултат на свесноста за проблемот, во последно време сè почесто се спроведуваат едукативни обуки и семинари од страна на Управата за извршување на санкциите, народниот правобранител и невладините организации, но сепак за постигнување на долгорочни резултати неопходно е имплементирање на систем на континуирана едукација и стручно оспособување на затворската популација според адекватни образовни модули и програми. Образовните програми, стручните обуки, преквалификацијата и доквалификацијата не треба да се спроведуваат *pro forma* како би се задоволеле обигаторните стандарди од оваа област, туку со целосно разбирање на потребите на затворениците, а во духот на остварување на превоспитните цели на ресоцијализирачкиот третман. Ова значи дека не е доволно само имплементирањето на минимални стандарди за издржување на затворската казна, туку воведување на модел кој навистина ќе придонесе за остварување на вистинската цел на канувањето, а тоа е превоспитувањето. Еден од клучните моменти во имплементирањето на ефикасен образовен процес според европските стандарди е решавањето на проблемот со институционалните капацитети, кои повеќе од очигледно, во моментот не ги задоволуваат потребите за сместување на многубројната затвореничка популација. Многу е важно и обезбедувањето на посебни простории за едукација, образување, читање, техничка опрема и помагала за спроведување на образовниот процес, квалификуван просветен кадар, богат библиотечен фонд, како и креирање на воспитно – образовни програми на различни нивоа зависно од потребите на затворениците. Подигањето на општествената свест кај нив за значењето на образованието како клучен фактор во процесот на социјална адаптација и можност за полесно обезбедување на егзистенција преку работно ангажирање, треба да биде примарна цел на сите вработени во затворските институции кои се задолжени за спроведување на пеналниот третман. Дополнително треба да се работи на анимирање на свесноста за значењето на училиштето кај малолетните штитеници во воспитно-поправните домови/установи и во ниту еден случај не треба да се дозволи прекршување на законската обврска за задолжително основно и средно образование. Впрочем, ова е обигаторна законска обврска и затоа во ниту еден момент не треба да се доведе во прашање потребата од обезбедување финансиски средства во буџетот за оваа намена. Сето погоре наведено доволно зборува во прилог на потребата од континуирана општествена реакција по однос на прашањето за третманот на затворениците и значењето на образованието како еден од клучните сегменти во остварувањето на нивната рехабилитација. Имплементирањето на меѓународните стандарди за затвореничко општество во вистинска смисла на зборот, поддршката и креирањето на системи за заштита, како и зајкнувањето на капацитетите на оние кои се задолжени за имплементирање на мерките на заштита, имаат клучно значење во зајакнувањето на

капацитетите на казнено-поправните и воспитно-поправните установи во РМ и остварување на нивната примарна цел – превоспитување на затворениците преку создавање на систем на позитивни, општествено прифатливи вредности.

Литература

- Wilson, D., Reuss, A., (2000). *Prison(er) Education: Stories of Change and Education*. Waterside Press, Inc.
- Стандардни минимални правила за постапување со затвореници, (*Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*), Прв Конгрес на Обединетите нации за спречување на криминалитетот и третман на сторителите на кривични дела, Женева, 1955.
- Европски затворски правила, Рес (2006) 2, Комитет на министри на Советот на Европа, 2006.
- Препорака бр. R (89) 12 за образованието во затворот, Комитет на министри на Советот на Европа, 1989.
- Закон за извршување на санкциите, „Службен весник на РМ“, бр.06/02.
- Годишен извештај на управата за извршување на санкциите за состојбата и работењето на казнено-поправните и воспитно – поправните установи во Р. Македонија за 2013 година, Министерство за правда – Управа за извршување на санкциите, Скопје, 2014.
- Упатството за определување на видовите и начините на третман на осудените лица, Министерство за правда – Управа за извршување на санкциите, Скопје, 2011.
- Информација за извршување на воспитно-поправната мерка упатување во воспитно - поправен дом на малолетни лица, Народен правобранител, 2008.